

CHALMERS
UNIVERSITY OF TECHNOLOGY

Brukare och krav

Fallstudier

Delrapport

Nina Ryd
Sven Fristedt

Department of Architecture
CHALMERS UNIVERSITY OF TECHNOLOGY
Gothenburg, Sweden 2014

Brukare och krav

Fallstudier

Delrapport

NINA RYD
SVEN FRISTEDT

Institutionen för Arkitektur
CHALMERS TEKNISKA HÖGSKOLA
Göteborg, Sverige, 2014
Tel:031-772 1000

nina.ryd@chalmers.se

Innehåll

Inledning	4
<i>Exempel</i>	
Brinkåsen, Vänersborg	5
<i>Verksamhetsplanering och strategiskt program</i>	5
<i>Verksamhetsbeskrivning</i>	7
<i>Övergripande mål</i>	10
<i>Gestaltningprogram</i>	11
Kulturhuset Spira	15
<i>Verksamhetsplanering och strategiskt program</i>	15
<i>Målformulering</i>	16
<i>Långsiktig lokalplanering, strategiska program</i>	17
<i>Lokalprogramskrivning inför arkitekttävling</i>	19
<i>Revidering av lokalprogram & upprättande av byggnadsprogram.</i>	19
Messinghuset i Upplands Väsby	24
<i>Långsiktig lokalplanering, strategiska program</i>	24
<i>Lokalprogramskrivning</i>	27
<i>Byggnadsprogram</i>	29
Referenser	32

Inledning

Denna delrapport ingår som en del i forskningsprojektet Arena Brukare och Krav vars syfte är att rekommendera metoder för brukares påverkan på byggnaders och lokalers kvalitet. Detta gäller både i de fall där de egna lokalbehoven tillgodoses genom att man som lokalbrukare agerar i byggherrerollen och då lokalerna anskaffas på hyresmarknaden.

Programarbete är ett av de viktigaste hjälpmedlen en brukare har att precisera och kommunicera sina krav och önskemål inför ett lokalprojekt. Slutrapporten handlar om detta programarbete i byggnadsprojekt. Den söker fånga utvecklingen inom området utifrån dels aktuell litteratur, dels genom att studera vilka hjälpmedel för programarbete som tillämpas inom organisationer med kontinuerlig lokalförsörjning som sin uppgift.

Ett antal projekt har studerats både med avseende på projektens resultat och den process de följt från mycket tidigt stadium, då de inte varit avgränsade som projekt, till deras tillblivelse. Dessa projekt har till största delen valts bland sådana som bedömts inom ramen för Stora Samhällsbyggarpriset och som av dess jury ansetts hålla en hög standard avseende projektens resultat, och att dessa nåtts genom innovativa samt medvetna processer.

I en separat delrapport (Ryd & Fristedt 2014) *Brukare och krav: Funktionsbaserade krav och råd*, redogörs för ett antal byggherreorganisationers stöd och hjälpmedel för programarbete med speciell inriktning på funktionsbaserade krav.

Projektet som helhet redovisas i rapporten:
(Ryd & Fristedt 2014) *Brukare och krav: metoder för definition av byggnadsprojekt*, utgiven av Chalmers Tekniska Högskola, Institutionen för Arkitektur, avdelningen Byggnad.

Göteborg i januari 2014

Exempel

I det följande redovisas ett antal exempel på tillämpning av de begrepp som har tagits upp och analyserats inom ramen för projektet Arena Brukare och Krav och hur processerna har drivits i projekt.

Brinkåsen, Vänersborg

Byggnaderna vid Brinkåsen bildar en ring där fasaderna bildar det yttre skalskyddet. Det inneslutna markområdet är utformat som en park med möjlighet att utöva olika aktiviteter. (foto: Frenning & Sjögren Arkitekter AB)

Verksamhetsplanering och strategiskt program

De verksamhetsmässiga grundförutsättningarna för projektet och dess strategiska planering kommer ur en rad organisatoriska och fysiska förhållanden vilka utgör en bakgrund i verksamhetsbeskrivningen och det strategiska programmet. Projekt av detta slag startas inte snabbt och fristående från sin bakgrund utan har som regel en lång tillblivelsehistoria och ett komplext verksamhetsmässigt sammanhang ur vilket de uppstår och definieras som enskilda projekt.

Utredningar avseende framtida anläggningar för psykiatrisk vård startade inom dåvarande landstingen i Göteborgs och Bohus län, Älvsborgs län och Skaraborgs län år 1991. Planeringen fortsatte efter länssammanslagningen 1998 inom landstinget för Västra Götalands län. Anledningen till denna planering var de negativa följderna av 1970-talets avveckling av den institutionaliserade, psykiska sjukvården. Man insåg från politiskt håll att något måste göras åt denna del av vården. De psykiatriska vårdinrättningar som fanns kvar hade blivit allt mer omoderna och nedgångna och brast i säkerhet. En översyn och inventering av statusen hos de psykiatriska vårdinrättningarna inledde sålunda den planering som startade 1991. I denna planering inbegreps Restad i Vänersborg samt institutioner i Göteborg och Falköping. Vid denna tidpunkt hade nya utredningar och rön gällande psykiavårdens mål och metoder kommit fram och dessa blev underlag för direktiv till planeringen inom Västra Götalandsregionen.

På Restad uppfördes 1905 "Vänersborgs hospital och asyl", som 1930 fick namnet Restads sjukhus, med över 1 000 vårdplatser. Restad sjukhus var i sitt slag ett av de största i Sverige.

Mentalvårdssjukhusen som tidigare vanligen var statliga har numera överförs till landstingen sedan 2011. I statlig regi uppfördes sålunda 1905 på Restad gård "Vänersborgs hospital och asyl", som 1930 fick namnet Restads sjukhus, med över 1 000 vårdplatser. Restad sjukhus var i sitt slag ett av de största i Sverige. Den 3 oktober 1989 flyttades huvuddelen av den psykiatriska vården till Norra Älvsborgs länssjukhus i Trollhättan. Vissa vårdplatser, fem vårdavdelningar tillhörande sjukvårdens psykiatriska

klirik, bibehölls dock i Vänersborg. Numera finns på platsen även kriminalvårdsanstalten Östragård.

Utifrån denna angivna bakgrund i den samlade strategiska planen för psykiatrivården i Västra Götalandsregionen kunde ett antal konkreta projekt identifieras bland andra ett nytt sjukhus, Brinkåsen, med rättspsykiatrisk inriktning. Beslutet om start av planering för dessa projekt togs 1999. År 2001 var underlaget för ett inriktningsbeslut klart och man identifierade ett behov av sammantaget 174 vårdplatser inom slutna psykiatri inom regionen. Detta innebar 22 vårdplatser i Falköping, Göteborg 80-100 platser och för Restads del 82 platser som fördelades på 54 inom rättspsykiatri och 28 inom allmänpsykiatri.

Alternativet till att genomföra dessa projekt i landstingets regi hade varit att köpa vårdtjänster men till ett högre pris än vad dessa nya anläggningar förväntades kunna åstadkomma. Köpta patientdygn kan kosta mellan 3500 och 6000 kr. Dessa siffror utgjorde en väsentlig planeringsgrund för Brinkåsenprojektet och dess verksamhetsplanering och styrning med avseende på livscykelkostnader.

Denna nya generations vårdlokaler inom framför allt rättspsykiatri har säkerhetskrav som ökat väsentligt i jämförelse med de äldre rättspsykiatriska sjukhusen, på samma sätt som säkerhetskraven har höjts inom kriminalvården. Detta sattes på sin spets inte minst efter rymningar som till exempel Tony Olssons flykt från Hallanstalten 2004. Viss samverkan sker mellan kriminalvården och rättspsykiatri beträffande krav på anläggningar och även vad gäller själva verksamheten. I Restad är detta praktiskt möjligt genom att det här finns en närbelägen kriminalvårdsanstalt.

Verksamhetsbeskrivning

En verksamhetsbeskrivning för verksamheten som sådan men med inslag av frågor som gäller lokalutformning upprättades av kärnverksamhetens företrädare i projektgruppen.

I det följande refereras det innehåll i verksamhetsbeskrivningen som direkt eller mera indirekt syftar till krav på den byggda miljön.

Beskrivningen ger en bakgrund med avseende på de lagar och förordningar som styr den psykiatriska verksamheten i stort. Vidare redovisas de principer som gäller för vård av psykiskt sjuka patienter och hur vårdplaneringen går till för dessa.

Västra Götalandsregionens övergripande mål för rättspsykiatrisk vård anges på följande sätt:

- *”Att genom vård och behandling påverka patientens psykiska tillstånd så att denne inte återfaller i allvarlig brottslighet*
- *Att patienten skall acceptera och frivilligt medverka i psykiatrisk behandling, för att kunna kontrollera sin sjukdom*
- *Att genom övriga insatser, i vissa fall koordinerade med andra myndigheter, på olika sätt förbereda patienten för ett optimalt liv efter avslutad rättspsykiatrisk vård”*

Man har i verksamhetsbeskrivningen tagit fasta på den sista att-satsens innehåll och menar att fysisk gestaltning av vårdmiljön har betydelse för denna förberedelse för livet i samhället utanför sjukhuset. Därför har man som mål för miljöns utformning att vårdens byggnader skall efterlikna bebyggelsen i samhället i stort utanför institutionens ram.

Verksamhetsbeskrivningen anger de grupper av diagnoser som förekommer i psykiatriska sammanhang samt vilka nivåer i sjukdomsgrad som uppträder. Man väljer för planeringen av Brinkåsen att vårda patienter med samma eller närliggande diagnos/diagnoser på samma avdelning, vilket medför att patienter med olika svårighetsgrad i sin sjukdom kommer att vårdas på samma avdelning. *”På varje avdelning har vi dessutom valt att kombinera två diagnosgrupper som är `den minst dåliga konstellationen`. Denna indelning kommer att ställa höga krav vad beträffar flexibilitet på anläggningen.”* Detta konstaterande ger en anvisning om strukturering av den kommande anläggningen som byggs upp på bas av 12-14 platser per avdelning och möjlighet att dela av i mindre enheter.

Beträffande vårdmiljö och säkerhet sägs att särskilda krav på samhällsskydd och säkerhet delvis står i motsatsförhållande till vårdens krav på lokaler. Viktigt är det därför att finna byggnadsmässiga lösningar som förenar ”en säker miljö” med nödvändigheten av en ”läkande miljö” som inte upplevs som en traditionell sluten kriminalvårdsanstalt med de yttre och inre säkerhetsanordningar som är så påtagliga för denna typ av anläggning.

Den fysiska och byggtekniska säkerheten ingår som en del av vad man inkluderar i begreppet dynamisk säkerhet. Detta begrepp omfattar förutom fysisk säkerhet, relationsbaserad säkerhet och sådan som bygger på rutiner och beredskapsplaner. Utformningen av vårdmiljön kan även stödja det relationsbaserade arbetet genom att skapa lämplig atmosfär i lokalutformning, överblickbarhet, inredning, färgsättning, placering av medicinsk akututrustning och kontakter med utemiljön. *”De ultimata lösningarna beträffande säkerhet och nivåer är en anläggning där det utan ökade kostnader går att höja och sänka säkerhetsnivån efter behov.”*

Beträffande avdelningarnas utformning och samband sägs vidare med avseende på effektiviseringen av verksamheten att *”Avdelningarna bör placeras på et sådant sätt att avstånden är så korta som möjligt till övriga avdelningar.”* – *”en arbetsexpedition som kan försörja mer än enhet är att föredra.”* Vidare sägs att, *”Då det är svaga punkter rent schemamässigt, exempelvis kvällar, nätter och helger bör/skall två enheter kunna fungera som en avdelning, ur ett bemanningsperspektiv. Med bibehållen säkerhetsnivå.”*

Utbyggbarheten berörs i verksamhetsbeskrivningen genom att man pekar på förändringar och samordning beträffande allmänpsykologi, psykorehabilitering samt samverkan med kriminalvården. Dessa förändringar kan medföra ett ökat platsbehov på Brinkåsen med fler platser för fler patientkategorier. Sammantaget kan detta innebära utbyggnad av anläggningen. En utbyggnad som bör kunna ske på ett kostnadseffektivt sätt.

Vanligen ingår en redovisning av personalstyrkan i en verksamhetsbeskrivning. I fallet Brinkåsen har denna redovisning gjorts i ett särskilt dokument som kallas *Övergripande personalstrategier*. I denna finns förteckningar över antal personer inom olika kategorier och med avdelningstillhörighet med mera angiven.

Underlag för investeringsbeslut
Psykiatrisk verksamhet Brinkåsen

Utfärdare:	Västfastigheter VG region	
Datum:	2007-05-10	
Beställare:	NU-sjukvården	
Utrustningsansvarig:	NU-sjukvården gm Gudrun Johansson	
Färdigtidpunkt:	Kv 1-2011	
RPV		
Investering:	405 Mkr	Kostnadsnivå 2007
Följdinvesteringar inredning/utrustning:	21 Mkr	Kostnadsnivå 2007
Räntor investering	20 Mkr	
Verksamhetsdrift:	85,5 Mkr	År 1, 2007 års kostnadsnivå
Internkostnad:	31,3 Mkr	År 1, 2007 års kostnadsnivå
PR/KPR		
Investering:	80,0 Mkr	Kostnadsnivå 2007
Följdinvesteringar inredning/utrustning:	4,0 Mkr	Kostnadsnivå 2007
Räntor investering	5 Mkr	
Verksamhetsdrift:	28,0 Mkr	År 1, 2007 års kostnadsnivå
Internkostnad:	6,8 Mkr	År 1, 2007 års kostnadsnivå

Övergripande mål

Ett dokument för tillämpning inom projekt Brinkåsen har upprättats som innehåller målformuleringar, vilka utgår dels från Västra Götalandsregionens mål för rättspsykiatri och dels från ställningstaganden angivna i verksamhetsbeskrivningen. De resonemang som här förs om mål avser i första hand verksamhetens effektmål, men kommer även in på delmål ifråga om mål för lokalers utformning.

Resonemangen om mål hänför sig till följande kategorier av frågeställningar:

- **Utveckla behandlingsmetoder/vårdinnehåll**

Valet är att sträva efter att vårda patienter tillsammans i små grupper, där patienterna har likartade diagnoser medan svårighetsgraden kan variera. Detta senare förhållande kan innebära att man bör kunna åstadkomma lokalförändringar inom avdelningarna. Det vill säga krav ställs på flexibilitet hos lokalerna.

- **Åstadkomma en god vårdmiljö**

Mätning av uppskattningen av vårdmiljön, som sannolikt även kan innefatta fysisk miljö, bland patienterna kommer att göras i enkätform. Likaså kan mätning ske av antalet tillbud och inrapporterade tvångsåtgärder till Socialstyrelsen.

- **Skapa en bra arbetsmiljö**
Begreppen vårdmiljö och arbetsmiljö är sammankopplade och utgör varandras förutsättningar. Mätning ska ske genom arbetsmiljökartläggning och avvikelserapportering avseende sjukskrivningstalen.
- **Optimera säkerheten**
Detta mål omfattar relationsbaserad säkerhet och fysisk/byggnadsteknisk säkerhet.
Avsikten är att säkerheten ska skapa trygghetskänsla både för anställda och patienter.
En hög säkerhetsgrad minskar antalet patienter som kan avvika.
- **Optimera driftkostnader**
Målet är att minska behovet av externt köpt vård och likaså ett reducerat behov av övertidsuttag.

Måluppfyllelsen, att minska de totala driftkostnaderna, ska stärkas genom att man anlägger ett livscykelperspektiv på anläggningen med avseende på dels bemanning dels byggnadernas effektivitet ur ett verksamhetsperspektiv och dels anläggningens fastighetsförvaltningskostnader. Vidare ska vinster åstadkommas genom samordning av verksamheten med närliggande kriminalvårdsanstalt.

Gestaltningprogram

Verksamheten är övertygad om att det är önskvärt och möjligt att genom anläggningens arkitektur stödja de processer av rehabilitering och vård som är det samlade projektets kärna. Det har alltså funnits anledning att konkretisera faktorer som kan påverkas av en lämplig gestaltning.

Bland de dokument som ingår i vad man i projektet kallar projekteringsanvisningar finns ett som betecknas som gestaltningprogram. Syftet med detta anges vara att det ska utgöra en sammanställning som belyser de förutsättningar som på olika sätt har betydelse för anläggningens utformning. *”Kunskapen om dess förutsättningar utgör viktiga fundament i arbetet med att forma anläggningens arkitektur.”* I programmet ingår aspekter som hänför sig till dels verksamhetens syn på projektets innehåll, dels fastighetsägarens ambitioner och dels samhällets krav. Programmets innehåll spreds bland alla involverade projektörer och konsulter, verksamhetsföreträdare samt fastighetsförvaltande personal. Gestaltningprogrammet bygger på de måldokument och den verksamhetsbeskrivning som kärnverksamheten fastställt. Målen och verksamhetens organisations-

krav omsätts till principiella idéer om utformning och arkitektur. Nedan redovisas ett antal faktorer som tagits upp i gestaltningsprogrammet och det förklaras hur de är relaterade till verksamhetens mål.

Lokalisering

I gestaltningsprogrammet konstateras att lokaliseringen i huvudsak är given, Restad Gård utanför Vänersborg. Givet ambitionen att slutgiltigt efter behandling integrera patienterna i samhället vore en mera central lokalisering lämpligare men att detta knappast skulle accepteras av samhället i stort.

I samband med utbyggnaden inom Restad Gård gjordes en renodling av planeringen genom att man skilde den existerande och expanderande näringsverksamheten från de områden som avser psykiatrisk vård, rättspsykiatri och kriminalvård. Inom området bildas härigenom inom Restad Gård en företagspark.

Tomtanalys

Man beskriver här marken som tomten utgörs av. Man säger bland annat som en karaktäristik av området; *"ett landskap som domineras av tät, låg blandskog med små men bestämda höjdvariationer. Bergknallar, hållmarkspartier och våtmark skapar gläntor som ger spänning och variation i den täta skogen."*

I denna omgivning skulle ingen avgränsning ske med höga murar som begränsar utblickar.

Ett samhälle i samhället

Verksamheten jämställer byggnaderna för psykiatrisk vård med den tekniska utrustning som tillämpas i somatisk vård. Byggnaderna som sådana ska underlätta vårdarbetet. *"Anläggningen skall utformas så att intrycket av traditionell institution undviks."* De tidigare monumentala vårdbyggnaderna från 1900-talets begynnelse utgör ingen förebild.

Många patienter kan efter vården fungera ute i det öppna samhället. Anläggningen bör därför ge en bild av samhällets vanliga utseende. Patienten bör kunna känna igen sig i situationen efter vården. Det öppna samhällets struktur menar man sålunda bör vara förebild för byggnadernas utformning inom sjukhusområdet. Därmed kan patienten omedvetet få en träning i att läsa omgivningen på rätt sätt. Boendet bör ges ett uttryck av vanlig bostadsutformning. Kontorsbyggnaden bör vara av en typ som vanligen byggs idag. På samma sätt bör aktivitetshuset i sin tur få

Brinkåsen är dimensionerad för 80 patienter och 200 anställda fördelat på 17 000 kvm. Administrationsbyggnad, aktivitetsbyggnad och boendeavdelningar är fördelade på 14 byggnadsvolymer. Byggnaderna bildar en ring där fasaderna utgör det yttre skalskyddet. (foto: Frenning & Sjögren Arkitekter AB)

ett uttryck av annan karaktär. ”Typologier skulle kunna identifieras och direkt eller indirekt överföras till gestaltningen.”

Ett sätt att göra anläggningen säker som framhålls i gestaltungsprogrammet är att inte att ”slentrianmässigt införa byggnadselement som har till uppgift att göra anläggningen säker, utan istället så långt som möjligt låta byggnaden i sig utgöra det skydd som behövs.”

Entréerna till de olika avdelningarnas byggnader ska vara individuellt utformade och igenkänningsbara. En rad krav på interna samband inom avdelningarna tas vidare upp i programmet. Det är viktigt att de olika avdelningarna har likartad planlösning då avdelningarnas placering i byggnaderna kan skifta beroende på beläggningsgrad med avseende på olika patientkategorier. Likaså kan personalen skifta mellan olika avdelningar och bör kunna hitta och känna igen sig i varje bostadsbyggnad. En metafor eller analogi görs i programmet med det klassiska pensionatet och dess familjära karaktär av gemensamt boende där man deltar

gemensamma måltider, väljer olika aktiviteter under dagen och har sitt eget rum att dra sig tillbaka till.

I programmet beskrivs uterummens betydelse, funktion och gestaltning dels de uterum som är knutna till avdelningarna och den stora fria gården, parken, som är gemensam för anläggningen. (foto: Frenning & Sjögren Arkitekter AB)

Snabbfakta om Brinkåsen

Antal vårdplatser:

82, varav 54 vårdplatser inom rättspsykiatri och 28 inom allmänpsykiatri.

Vårdtid:

Individuellt, men genomsnittlig vårdtid på rättspsyki i Fyrbodalen är fyra år. Anläggningen har klass 2 i säkerhetsstandard.

Antal huskroppar: 14

Antal vårdavdelningar: 6 med plats för 6-7 patienter i varje avdelningssektion.

Personal: ca 185

Ekonomi: Västra Götalandsregionen bekostar anläggningen till en kostnad av 556 mkr.

Byggperiod: 2008 – 2011

Bruksarea: 16 500 m²

Markområde: ca 14 hektar

Entreprenör: Peab

Arkitekter: Frenning & Sjögren

Fastighetsägare: Västfastigheter

Huvudman: NU-sjukvården

Kulturhuset Spira

Kulturhuset Spira i Jönköping är ett scenkonstens och musikens hus för hela Jönköpings län. Landstinget är dess huvudman och ägare. Byggherre var Landstingsfastigheter. Arkitekt var Wingårdh Arkitektkontor. Spira invigdes 2011. (Bild: Wingårdh Arkitektkontor)

Verksamhetsplanering och strategiskt program

Staden fick en fast teaterensemble på slutet av 1970-talet. Denna lokaliserades till tomma lokaler på tändsticksfabrikens område. Byggnader för stadsbibliotek, nybyggt 1969, och länsmuseum som utökades med en tillbyggnad 1992. Konsertverksamheten flyttades 1990 till utställningsområdet Elmia efter att ha använt gymnasiet aula som konsertlokal. Repetitionerna fick dock efter flytten av konsertverksamheten till Elmia ändå bedrivas i provisoriska lokaler i den f.d. brandstationen. Inte mindre än sex olika lokaliseringar av teater- och konsertverksamhet har prövats under årens lopp. Bland annat 1971 i ett läge centralt vid Östra Torget vars programinnehåll var snarlikt det som nu är byggt. Vidare försökte man få till stånd en nybyggnad på tändsticksfabrikens område, vilket omöjlig-

gjordes på grund av att detta projekt hade inneburit rivning av två byggnadsminnesmärkta hus.

Arbetsmiljöverket dömde ut de sceniska lokalerna som användes. Någon rimlig möjlighet till godtagbar upprustning ansågs inte föreligga varför frågan om nya lokaler för verksamheten blev akut.

2006 utlystes en inbjuden arkitekttävling som hade som förutsättning en placering av ett teater- och konserthus på uppfylld mark vid Munksjön invid en nyuppförd broförbindelse i centrala Jönköping. Tävligen hade föregåtts av studier av en rad olika lokaliseringar, närmare bestämt sju. Alternativet vid Munksjön hade, förutom sitt konfliktfria läge, fördelen av att ligga väl till i förhållande till den stadskärna som förväntas växa kring järnvägens nya passage genom staden och en ny station.

Arkitektföretaget FFNS gjorde på uppdrag av landstinget en utredningsskiss för den valda tomten utan att ett färdigt program förelåg.

För arkitekttävlingen, som utgick från ett för tävlingen formulerat program, hade 42 arkitektkontor anmält intresse. Ur denna skara valdes fem kontor. Vinnare blev Wingårdhs Arkitekter med ett förslag som de benämnt ”Spira”. Förslaget valdes på grund av god gestaltning, väl fungerande logistik och rimlig byggnadskostnad.

Byggnadsarbetena genomfördes som totalentreprenad, varför den valda arkitektbyrån överfördes till totalentreprenören, PEAB.

Målformulering

Idén om nybyggnaden formulerades på följande sätt:

”Ledord: öppenhet, möten, upplevelse, samverkan

Vision:

- *ett hus med fullgod arbetsmiljö och optimala professionella förutsättningar för produktion av fast och turnerande scenkonst i länet.*
- *erbjuda scenkonst som enskilt och tillsammans arbetar gränsöverskridande och låter moderna och klassiska formspråk mötas.*
- *ge barnkulturen en egen scen och arbeta interaktivt med den unga publiken.*
- *utveckla samarbete med andra kulturinstitutioner och konstformer.*
- *huset utformas och planeras så att de olika yrkesgrupperna kommer nära varandra i det dagliga arbetet.*
- *etablera ett nätverk för gästspel och utbyten med andra producenter av scenkonst, såväl nationellt som internationellt.*

- *öppna huset för det fria kulturlivet och utveckla samarbetet med amatörkulturen, folkbildningen och föreningslivet.*
- *erbjuda en kulturverksamhet med både bredd och smal kvalitet i utbudet, som är tillgänglig för många.”*

Det uttalades från byggherren att byggnaden skulle vara en tydlig profilbyggnad med starkt symbolvärde. Byggnaden och utemiljön ska enligt programmet ges en gestaltning som tar tillvara det exklusiva, exponerade läget i staden som en märkesbyggnad vid vattnet med en tydlig miljöprofil.

Långsiktig lokalplanering, strategiska program

Teaterverksamheten respektive musikverksamheten i Jönköping bedrevs tidigare som separata verksamheter både organisatoriskt och i skilda lokaler. Ett flertal försök gjordes från verksamheternas sida att förbättra lokalförhållandena som var dåliga ur såväl verksamhets- som personalsynpunkt och för musikens del fanns övningslokaler på ett ställe och konserter framfördes på ett annat. 1998 slogs dessa verksamheter ihop till vad som kallas Smålands musik och teater. Detta innebar i sig inget för lokalfrågornas lösning. Teater- respektive musikchefen försökte var och en på sitt håll verka för bättre lokalsituationer för sina områden. 2002 blev det klargjort att eftersom verksamhetens personal faktiskt tillhörde landstinget var det inte minst en rättvisefråga gentemot dem att deras arbetsmiljö hanterades på samma sätt som för övriga landstingsanställda. Primärt betraktade man sålunda inte lokalfrågan för teater och musik som en specifik kulturfråga utan rätt och slätt en traditionell arbetsmiljöfråga. Arbetsmiljöfrågorna är ett ansvar för landstinget som arbetsgivare. Detta ansvar borde man då hantera på samma sätt som sker för övriga landstingsanställda inom framförallt vården. Lokalfrågan blev härmed en angelägenhet för Landstingsfastigheter som fick byggherreansvaret för denna. Genom detta kunde fastighetschefen ta på sig en strategisk roll i lokal försörjningen och initiera lokaliseringstudier. Härmed inleddes ett nära samarbete med kommunens fastighetsavdelning varvid flera lokaliseringalternativ prövades. Det var i detta skede inte klart om man skulle arbeta med en samlokalisering av teater- och musikverksamheterna eller inte.

På detta stadium hade man från landstingets sida inte tagit ställning till om man skulle vara fastighetsägare eller ej för denna byggnad eller byggnader för detta ändamål.

En rad inventeringar av tillgängliga tomter och tester av befintliga byggnader gjordes. Lokalprogram skrevs inom Landstingsfastigheter som

underlag för denna typ av studier. De tomtutredningar som gjordes för nybyggnad hade som förutsättning av att bruksarean skulle vara 10 000 m². Sju tomtalternativ undersöktes i detta sammanhang. I samförstånd med kommunen fastnade man ganska tidigt för den uppfyllda tomten i anslutning till Munksjön och bron över denna.

När väl lokaliseringsfrågan var löst vidtog förberedelse för en arkitekttävling. Mål formulerades för projektet: Det skulle syfta till att åstadkomma en profilbyggnad. Det skulle åstadkomma god arbetsmiljö och det skulle resultera i en miljövänlig byggnad.

Nu arbetades ett lokalprogram fram inför arkitekttävlingen som klargjorde areabehov, funktionalitet och samband. Man gick ut med en inbjudan till prekvalificering och fick 42 intressenter. Av dessa utvaldes sju för en närmare granskning genom besök från landstingets projektledning på dessa arkitektföretag på ort och ställe. I denna process föll två bort och tävlingen genomfördes med fem deltagare som fick 200 000 kr vardera för sitt arbete. Redovisning krävdes i form av maximalt fyra planscher och en modell för varje förslag. En fristående beräkningskonsult kalkylerade byggnadskostnaden för samtliga förslag. Juryn bedömde förslagen utifrån aspekterna funktion, estetik och akustik efter att arbetsgrupper som sysslat med att upprätta programunderlaget hade gått igenom förslagen och i detalj granskat dem gentemot programinnehållet. Parallellt med jurybedömningen inbjöds allmänheten att ta del av förslagen på en utställning och rösta på dessa. Cirka 1000 röster lämnades och majoriteten visade sig ha gjort samma val som juryn slutgiltigt tog ställning för.

Landstingsfastigheter iklädde sig under den strategiska planering som ägde rum från 2002 rollen som byggherre på ett klart uttalat mandat från landstingets styrelse. Därmed kunde projektet drivas på ett ur byggherresynpunkt professionellt sätt, vilket gav en stor tillit från den politiska ledningens sida till det fortsatta projektarbetet. Erfarenheten från Landstingsfastigheters ledning är att det är av största vikt att ha direkt kontakt med kärnverksamheten på högsta ansvarig nivå, i detta fall den politiska ledningen i landstinget, för att byggherrefunktionen ska kunna utövas på bästa möjliga sätt. I Spira-projektet gav landstingsstyrelsen uppdrag åt fastighetschefen att vara projektchef och tillika ordförande i projektets ledningsgrupp. I denna grupp ingick utöver projektchefen, företrädare för verksamheten genom; teaterchef, musikchef och marknadschef, projektledningen företräddes av projektledaren samt från projektörssidan kom arkitekt, akustiker och teaterkonsult. Sålunda hade hela projektets ledning och det operativa ansvaret delegerats till fastighets- och

byggnadssidan då ingen från politikerhåll deltog i styrgruppen. Projektchefen föredrog ärendet för den politiska ledningen med avseende på ekonomisk och tidsmässig uppföljning men operativa frågor behövde sålunda inte tas upp i detta forum.

Lokalprogramskrivning inför arkitekttävling

Det lokalprogram som låg till grund för arkitekttävlingen togs fram av lokalplanerare från Landstingsfastigheter i samverkan med verksamhetsföreträdare. På chefsnivå deltog både teaterchef och musikchef i programarbetet.

Gemensamt gjorde man en verksamhetsbeskrivning för de två huvudfunktionerna teater och musik och angav hur dessa skulle kunna integreras. Man beskrev de funktionella frågorna och de logistiska flöden som man förutsåg och redovisade sambandskraven mellan funktionerna. Dimensionerande faktorer för lokalprogrammet var scenernas antal och storlek, publikantal för de olika scenerna, foajéutrymmen och andra publika utrymmens funktion. Man hämtade in uppgifter och erfarenheter från andra teatrar och konserthus. Programmet omfattade i detta skede 16 500 m² BRA med totalt fyra scener.

Lokalprogrammet tjänade som underlag för utvärdering av de inlämnade tävlingsförslagen. Avstämningen visade att två av de fem förslagen var undermåliga i den meningen att de inte uppfyllde kraven på areor som angivits i programmet. Ett flertal funktioner fattades.

Revidering av lokalprogram & upprättande av byggnadsprogram.

Efter att arkitekttävlingen var avgjord med Wingårdhs arkitektkontor som vinnare gjordes ett omtag beträffande lokalprogrammet. De kostnadsberäkningar som gjorts av de olika tävlingsförslagen visade på att en minskning av arean i projektet var nödvändig. Det beslutades att en övre gräns för bruttoarean skulle vara 15 000 m². Detta innebar en reducering med 1500 m² vilket förde med sig att en av de ursprungligen fyra scenerna ströks ur programmet.

Ett antal arbetsgrupper ur verksamheten arbetade med programmet med följande ansvarsområden:

- Musiker
- Skådespelare
- Teknik, med ett antal undergrupper
- Ljud
- Ljus
- Ateljéer (Verkstad, perukateljé, skrädderi)
- Marknadsföring
- Administration

De olika grupperna biträdades av lokalplanerare från Landstingsfastigheter och en arkitekt från Wingårdhs arkitektkontor.

En kökskonsult engagerades för att skriva lokal- och byggnadsprogrammet för restaurangfunktionen, som beträffande serveringsytorna integrerats med foajéerna.

Lokalplanerarna använde i arbetet med grupperna material ur det databaserade programmaterial som Landstingsfastigheter har tagit fram för vårdlokaler och därtill hörande lokaler av generell art, som till exempel administrationslokaler. Programmaterialet som kallas för Program för Teknisk Standard (PTS), se beskrivning nedan, visade sig i tillämpliga delar väl användbart även i ett unikt projekt som Spira. Även programmen för de för Spira speciella lokalerna byggdes upp på samma principiella sätt som PTS.

PTS innehåller rumsfunktionsprogram som beskriver funktionen och de tekniska krav som den ger upphov till och visar för en rad utrymmen även inredning och utrustning i anslutning till funktionsbeskrivningen. Utöver tillämpningen av detta material gjordes särskilda funktionsstudier som komplettering i de fall utrymmena i fråga inte täcktes av positioner i PTS. Även sambandskrav studerades särskilt och likaså bestämdes sådana faktorer som rumshöjder, dörrbredder, belysningsarrangemang och akustiska värden med mera.

I detta skede togs synpunkter och krav från förvaltningsorganisationen in i programmet. Med denna komplettering kan man säga att programmet på detta stadium kunde betecknas som ett byggnadsprogram. Det vill säga det omfattade beskrivning av de olika funktionerna kompletterade med verksamhetsknutna tekniska krav och illustrerades med lay-outer, funktionsskisser och sambandskrav samt de byggnadstekniska krav som själva byggnaden gav upphov till och som även ställdes ur ett förvaltarperspektiv.

Den arkitekt från Wingårdhs kontor som deltog i lokalprogramarbetet angav till Landstingsfastigheters medarbetare att han uppfattade programarbetet som mycket positivt och att han inte tidigare träffat på en så tydlig byggherre.

De dokument som togs fram i arbetet med verksamhetsbeskrivningar och lokalprogram fastställdes efter att verksamhetscheferna genom signering godkänt dessa.

Program för Teknisk Standard, PTS

PTS ska enligt Landstingsfastigheter ses som en samlad kunskapsdatabas som successivt tillkommit över tiden och vars uppbyggnad kontinuerligt löper vidare. PTS fungerar som ett verktyg som används i den lokalplanering och de projekt som Landstingsfastigheter genomför. De krav som förs in i PTS ska vara evidensbaserade. Man anser inte att man kan föra in krav som inte har sin grund i att man har kunnat konstatera att de bidrar till planeringens och projektens effektmål, att effektivt stödja en god vårdprocess. I dag är ett flertal landsting anslutna till PTS-systemet. De som arbetar med att bygga upp systemet måste kunna lyssna in vårdens synpunkter med en hög grad av öppenhet. Denna tolkning och användning av PTS visar på att systemet inte enbart avser att vara en samling av data för kravspecifikation av utrymmen utan syftar till betydligt mer i fråga om att styra arbetssättet inom de organisationer som är anslutna. De olika anslutna landstingens byggande organisationer kan själva välja att göra avsteg från grundversionen av PTS och föra in egna data och även rutiner för den egna tillämpningen. Man använder mellan de olika organisationerna en modell för avvikelserapportering som i sig innebär en form av erfarenhetsåterföring.

Arbetssättet med PTS som bas går ut på att man för varje projekt upprättar rumsfunktionsprogram (RFP) utgör en del av lokalprogrammet. Som underlag för RFP använder man då PTS.

Till PTS är kopplat användningen av miljökvalitetssystemet Sunda Hus. Likaså finns länkar till gällande byggnadslagstiftning och förordningar inom byggandet.

PTS är inte endast inriktat mot de lokalprogramkrav som kommer ur själva kärnverksamheten utan går även in på byggnadsprogramområdet och utgör en erfarenhetsbank med avseende på drift och underhållsfrågor. I delar som avser de byggnadsspecifika förhållandena följs BSAB- och AMA-systemen.

För PTS som helhet finns en styrelse som företräder de tretton deltagande landstingen och som tar ställning till systemets komplettering och utveckling. Med ett och ett halvt års mellanrum hålls konferenser där systemets funktion och innehåll behandlas. Med ett halvårs mellanrum sammanträder styrelsens arbetsutskott och kan ge direktiv för användning och fastställa eventuella revideringar. Vid temadagar presenteras och diskuteras förändringar av PTS och fokusering kan ske på vissa gemensamma och aktuella frågor. Inom PTS ram bildas naturligt nätverk som utgör ett viktigt stöd för lokalplanerarna inom de anslutna organisationerna. Landstingen engagerar sig i forskning inom för PTS relevanta områden vilket avses leda till innovationer inom vårdbyggnadsområdet som på sikt kan tillföras PTS-systemet.

BIM

Tanken inom Landstingsfastigheter är att data från PTS ska kunna föras över till Revit-dokument som upprättas i enskilda projekt. Ett pilotprojekt med tillämpning av BIM pågår för närvarande och gäller ett mindre projekt för en familjecentral. Även överföring mellan PTS och förvaltningssystemet Landlord testas. För närvarande tillämpas Landlord inom tio landsting.

Genom att överföra programdata till Revit kan programuppföljning göras med automatik och programavvikelser rapporteras.

Vid planeringen av Spira, värderades att lokalerna skulle vara tillgängliga och användbara för alla personer oavsett funktionshinder, både besökare samt anställda, mycket högt. Tillgänglighetsprogrammet var uppdelat i tre delar; en allmän kravspecifikation, en kravspecifikation för fastigheten samt en kravspecifikation för verksamheten i fastigheten.

		Tillgänglighetsprogram	
6.15	Wingårdhs	2008-05-05	2008.01
Förfrågningsunderlag	Landstingsfastigheter	Åååå-mm-dd	4 (19)

Fastighet - generella krav

- 1.1 Funktionsmått samt manöverutrymme skall generellt anpassas till rullstol med begränsad utomhusanvändning, med dimensionerande vändmått Ø 1,5 meter.
- 1.2 Tillgängligheten skall upprätthållas vid fastighetens drift och underhåll. Tekniska anordningar skall regelbundet kontrolleras och genomgå regelbunden service.
- 1.3 Handtag, manöverdon och lås skall placeras så att de kan nås och användas av alla personer med funktionshinder och skall vara "självinstruerande".
- 1.4 Tunga dörrar, till exempel dörr med dörrstängare, skall förses med automatiska dörröppnare med lämpligt placerade och utformade manöverdon. Stora dörrblad skall även förses med sensor som kan minimera risk för att bli klämd eller på annat sätt skadas av öppnings- eller stängningsrörelse.
Nödvändig öppningskraft skall ej överskrida 15 N.
- 1.5 I stora glasytor i anslutning till kommunikationsstråk skall markering göras på 0,9 m samt 1,5 m över golv.
- 1.6 Dörrblad och/alt karm skall markeras med kontrastfärg.
- 1.7 Brandlarmet skall ges akustiskt och optiskt, i omfattning enl Brandskyddsdocumentation.
- 1.8 Utvändig skyltning skall ge information om husets verksamhet, läge för entréer och biljettkassa, interna kommunikationer tex hiss läge samt koppling till allmänna kommunikationer.

Messingenhuset i Upplands Väsby.

Långsiktig lokalplanering, strategiska program

Den övergripande planeringen för skolverksamheten i kommunen dominerades runt år 2005 av två frågor dels en som gällde verksamhetens konkurrenssituation och dels det fysiska tillståndet med avseende på kommunens största skolbyggnad, Vilundaskolan, som rymde kommunens gymnasiala utbildning. Det allmänna intrycket av Vilundaskolan var att den var allmänt nedgången och med föga attraktiv verksamhet för blivande elever.

Den förstnämnda frågan handlade om att många elever sökte sig till fristående skolor, inte minst utanför kommungränsen. Vilundaskolan hade från början 1400 platser men under 2007 utnyttjades endast 750 platser. Skolans fysiska struktur var inte anpassad till nyare pedagogik. Man sökte därför utreda om det var möjligt att förändra skolbyggnaden. Kommunen gav 2005 ett uppdrag till White arkitekter att göra studier av möjliga åtgärder för att byggnaden skulle kunna motsvara rimliga verksamhetskrav.

Olika handlingsplaner för genomförande av en ombyggnad studerades. En etappvis ombyggnad visade sig svår att genomföra och en samlad ombyggnad utan etappvis uppdelning föll på svårigheten att finna lämpliga evakueringslokaler. Sådana söktes bland annat i Infracity inom Breddenområdet som ligger i kommunen.

En positiv faktor för skolbyggnadens bevarande var att Vilundaskolans aula gav utrymme även till Vilundateatern. Auladelen har ett format som enligt Riksteaterns standard kallas A-scen. Där fanns c:a 500 platser och ett orkesterdike som kunde öppnas. Lokalen användes på dagtid som aula och på kvällstid som repetitionssal åt Gycklarna, kommunens teaterförening. Musikskolan använde den också till de stora ensemblerna. Den hade bra akustik för tal och sång enligt expertisen bland konsertarrangörer. Den var mycket uppbokad men tekniskt nedgången.

Genom de inventeringar som gjordes som en utgångspunkt för White Arkitekters arbete med systemhandlingsprojektering blev man klar över skolbyggnadens bristfälliga tekniska skick med bland annat omfattande vattenskador.

2008 fattade kommunen beslut om en ny placering av gymnasieskolan och att i samband med flytten införa ett nytt koncept för skolverksamheten. Intagning till gymnasiet i dess gamla form stoppades i och med detta beslut och intagning skedde till det nya gymnasiet fastän det inte fått sina nya

lokaler utan provisorier anordnades. På detta sätt skedde en successiv avveckling av det gamla respektive en uppbyggnad av det nya gymnasiet.

Flytten av gymnasieskolan kom att bli fröet till utvecklingen av området vid järnvägsstationen. Här fanns nämligen gamla industribyggnader som inrymt metallindustri och som nu skulle kunna exploateras för annat ändamål. Området kallades Messingen eftersom man här tillverkat bland annat Optimus spritkök och fotogenlampor, produkter som exporterades över hela världen. Fastigheterna som rymt den industriella verksamheten ägdes nu av dels byggnadsaktiebolaget PEAB och dels rådde ett blandat ägande fördelat på olika fastighetsbolag. Byggnaderna på de aktuella tomterna användes, efter att tillverkningsindustrin lagts ner, av en rad mindre verksamheter, verkstäder och lager av tillfällig karaktär. Vid miljöinventering kunde konstateras att relativt lite föroreningar dolde sig i marken trots den tidigare omfattande industriella verksamheten.

I den överordnade planeringen för kommunens utveckling ville man från stadsplanerarnas sida förstärka och utveckla ett stråk från Upplands Väsby köpcentrum till stationsområdet. En tanke som skulle stödja denna stadsbyggnadsidé skulle vara att flytta gymnasiet till Messingentomten. En överenskommelse nåddes från kommunens sida med PEAB om ett markbyte mellan Vilundaskolans område och Messingen efter det att PEAB hade försäkrat sig om all mark inom Messingen i samlat ägande.

Kommunen medverkade aktivt till projektets realiserande genom att arbeta med platsens tidigare hyresgäster för att erbjuda alternativ lokalisering till dessa för att frigöra denna centrala yta för exploatering. Kommunens engagemang och medverkan till innovativa affärsupplägg och snabb planhantering har starkt bidragit till den korta genomförandetiden från det att beslut om avveckling av Vilundaskolan fattats till dess att en ny skola integrerad i ett nytt sammanhang öppnats. Det handlar om tiden från april 2008 till inflyttningen i augusti 2011 – en total tid för planarbete, planering, projektering och byggande på drygt tre år, vilket måste betecknas som exceptionellt raskt.

Etableringen på Messingenområdet betraktade kommunen som ”... *startskottet i ett stadsutvecklingsprojekt för att omvandla Upplands Väsby från förort till småstad, från en av Stockholms läns mest otrygga platser till en levande mötesplats under större delen av dygnet och i att vända elevströmmarna till Upplands Väsby istället för ifrån.*” (ur kommunens beskrivning av projektet i samband med ansökan till Stora Samhällsbyggarpriset)

Genom detta planeringsdrag hade man ambitionen att förflytta delar av centrum till den offentliga entrén till samhället och huset Messingen avsågs utgöra ”en plattform för integration mellan skola, näringsliv och kultur mitt i kommunens centrum.” [...] ”en naturlig samlingsplats” vilken ”ger elever möjlighet att träffa yrkesverksamma från kommun och näringsliv i sin skolmiljö och [...] omvänt att yrkesverksamma i sin vardag träffar gymnasieelever.” (ibid.)

Som en följd av gymnasiets flytt krävs planering för den lämnade skoltomten. Denna fastighet användes som bytesobjekt gentemot PEAB som övertog denna. Planeringen för användningen av denna mark har startat inom kommunen genom ett särskilt projekt. (Se nedan)

Likaså har kommunen startat en planering av stationsområdet och hur detta ska länkas till Messingenområdet. På uppdrag av kommunen har Zaha Hadid Architects, London, gjort ett förslag till utformning av stationsområdet.

För frågor av nämnda slag har kommunen inrättat ett gestaltungsråd som är rådgivande till kommunstyrelsen, de kommunala nämnderna samt till olika externa aktörer i gestaltungsfrågor som rör landskaps-, stadsbyggnads- och byggnadsutformning.

Rådet behandlar gestaltning och frågor om utformning av både översiktlig och detaljerad, men principiell, karaktär.

Exempel på frågor som rådet jobbar med:

- *förslag till konstnärlig utsmyckning, färgsättning och gestaltning*
- *information och kunskap om värdet av god gestaltning och utformning i den fysiska miljön i Upplands Väsby - med avsikt att bygga ett snyggt Upplands Väsby*
- *ta fram policydokument avseende gestaltning och utformning som stöd i arbetet med fysisk planering, bygglov och underhåll och drift*

Rådet är en av sju politiska grupper som fokuserar på olika specifika ämnen eller frågor. De är endast rådgivande, har inte någon egen beslutanderätt och inrättas av kommunstyrelsen.

Lokalprogramskrivning

Ett lokalprogram för gymnasiet utarbetades som underlag för de studier som gjordes av ombyggnadsmöjligheterna av den befintliga Vilundaskolan. För detta programarbete tillsattes en arbetsgrupp som även hade till sig knutna referensgrupper där olika kategorier av intressenter ingick, inte minst engagerades eleverna i hög utsträckning. Detta programarbete fortsatte sedan att gälla för den nya lokaliseringen.

Ett antal viktiga principer i programmet lades fast. En sådan princip var att verksamheten skulle uppdelas i tre team med vardera egna lokaler i form av samlingslokal, grupprum och uppehållsutrymme. En genomgående tanke i detta sammanhang var att lärarna skulle ha sina lokaler knutna till det egna teamet och lärarlagets egna elever. Något samlat gemensamt lärarutrymme skulle inte ingå. Däremot skulle en för skolan gemensam rektorsexpedition finnas.

En gemensam entré ansågs viktig och blev en bärande idé i lokalprogrammet. De öppna ytorna inom teamlokalerna skulle inte uppfattas som enbart kommunikationsytor utan skulle kunna användas för enskilt arbete eller grupparbete.

Det principiella sambandsschema som togs fram på ett tidigt stadium fastlades som utgångspunkt för vidare lokalprogramarbete och planering. Man kan säga att det lyftes till status av målformulering.

En annan planeringsprincip var att man skulle söka åstadkomma översiktlighet och kontaktmöjligheter inte minst eleverna emellan – en viktig ”spaningsfaktor”.

Som ett led i programarbetet utfördes en etnografisk fältstudie som avsåg att kartlägga elevernas preferenser och vad skolan bör kännetecknas av. Här framkom önskemål om bland annat följande:

- Tydlig profil
- Öppenhet
- Kultur
- Lekfullt intryck

En rad utrymmen angavs i programmet med flera möjliga funktioner, både med avseende på dels intern användning inom skolan och dels för externt bruk av andra funktioner som kan tänkas förekomma i den byggnad som var under planering. Man var noga med att inte definiera byggnaden som ett traditionellt kommunalhus med för ett sådant givna funktioner.

I programmet för den nya byggnaden till vilken Väsby Nya Gymnasium skulle lokaliseras angavs en rad kommunala funktioner för samlokalisering.

Detta gällde bibliotek, både vuxen- och barnavdelning, kommunal musikskola, dansskola och idrottsverksamhet. Förutom de kommunala funktionerna inplanerades även PEAB-gymnasiet för byggutbildning. Idrottsverksamheten avses använda en hall som programmeras för multifunktion. Denna hall kan till exempel användas även som stor samlingslokal och konferensverksamhet. I lokalernas användningsområde medtogs samlingsfunktioner för kommunens politiska verksamhet med bland annat skolans restaurang (som under dagtid även är öppen för allmänheten) som lokal för kommunfullmäktiges sammanträden.

En ambition i upprättandet av lokalprogrammet var att försöka fånga begreppet multifunktionalitet. Man ville inte knyta alla utrymmen till en viss given funktion. Flera utrymmen skulle kunna användas på ett flertal sätt och det behövde inte i programmeringen avgöras vilka som skulle kunna vara möjliga. Detta gjorde ju då att man försåg sådana utrymmen med kvaliteter och egenskaper med en grad av redundans så att olika funktioner verkligen kan komma ifråga över tiden. Man bör i en sådan här planingssituation sålunda inte heller beteckna de multifunktionella utrymmena efter en viss användning; inte skriva in beteckningen idrottshall, sammanträdesrum, bibliotek, då man därmed i själva betecknandet begränsar egenskaperna och oförutsedda användningsmöjligheter. Denna öppenhet i lokalprogramskrivningen kräver en grad av förutseende som inte nödvändigtvis krävs när en funktion är given och definierad av enligt praxis.

En grundprincip i hela projektet är att skolan säkerhetsmässigt skall vara skild från de allmänna lokalerna. Skollokalerna är öppna internt men slutna utåt genom en förbindelse med kodlås. Under projektets gång har förändringar skett i fråga om dispositionen av areor. Så till exempel har delar av biblioteket placerats i bottenvåningen med utsikt mot järnvägsstation och bussterminal. Detta för att ge en naturlig plats för spontana besök till avdelningen för tidningar och pocketböcker i samband med resande och väntetid till kollektivtrafiken. Förändringar har skett även vad gäller musikskolans lokaler som tillförts flera funktioner, till exempel i det rum som programskrivits som sal för körrepetition men som nu används för ensemblespel med olika musikinstrument.

Ytterligare förändringar är att förvänta då gymnasieskolan idag har 645 elever men är planerad för 800 elever och beräknas vara fylld höstterminen 2015. Ingen vet idag hur de pedagogiska idéerna och principerna kommer att utvecklas framgent, knappast ens på kort sikt. Det är ett skäl till att se

lokalerna som generella och föränderbara inom ramen för de överordnade planeringsprinciper som den är byggd för.

Byggnadsprogram

På ett tidigt stadium fastlades att ett mål var att åstadkomma en miljövänlig byggnad med låg energiförbrukning och goda materialval. Som högsta värde för energiförbrukning sattes 50 kwh/kvm, år. Den valda lösningen med ett till vissa delar mycket djupt hus medverkar till att nå detta mål genom mindre fasad per kvadratmeter bruksarea än normalt. För byggnaden föreskrevs ett tak beklätt med sedumväxter för att fungera som en dagvattenreservoar och även medverka till mindre kylbehov. Fasaderna förutsattes till stor del vara inklädda med ett skydd för solinstrålning, som tekniskt löstes om en perforerad skärm av cortenstål.

En viktig faktor vad gäller tekniska egenskapskrav är akustiken. En blandning av olika lokaler med skilda akustiska förutsättningar som bibliotek, musikskola, idrottshall och gymnasieundervisning kräver noggrann planering. En hög grad av rumsakustisk dämpning har eftersträvat i de allmänna utrymmena.

Färgsättningen i skollokalerna bestämdes i samråd med elevrepresentanter. Valet föll på ”*olika nyanser av grönt*”.

Projektarbetet drevs från och med byggnadsprogramstadiet av PEAB som totalentreprenör för Nya Vilunda AB som bildats specifikt för projektgenomförandet och där den blivande fastighetsägaren Hemsö Fastighets AB ingick. Efter byggnadens färdigställande övergick ägandet i sin helhet till Hemsö. Kommunen tecknade ett tjugoårigt hyresavtal. Detta omfattade även PEAB-skolans lokaler varför PEAB är andrahandshyresgäst hos kommunen.

Planering för fortsatt utbyggnad inom kvarteret pågår dels med avseende på ett äldreboende och dels lokaler för kulturverksamhet, bland annat som viss ersättning för den rivna Vilundateatern.

Tolkning av kommunens gestaltningsmål och planeringsparadigm

Ett centralt uttalande på seminariet om Messingen var vad kommunföreträdaren sade om sitt samhälle: Vad är Upplands Väsby? Vad vill vi att det ska vara? Svaret de gav var att Upplands Väsby inte ska vara eller uppfattas som en förort till Stockholm utan vara en småstad med egen identitet. Denna överordnade metafor ska styra planeringen både vad gäller stadsplaneringen och dess struktur och delarna i form av enskilda projekt, som Messingenbyggnaden. Tolkningen av begreppet småstad och dess

allmänna identitet är avgörande för hur denna övergång från identitet som förort till en ny identitet ska kunna ske.

Men nu är denna identitet inte enbart beroende av gestaltning och visuella uttryck utan om ett faktiskt innehåll. Det är här en fråga om att verkligen åstadkomma något nytt och framgångsrikt i form av en nydanande skolverksamhet som ska förmå dra till sig elever både från orten och från andra orter. Givet att man ställer dessa förhoppningar på skolan är det naturligtvis ett lyckokast att kunna få till en lokalisering nära resecentret och torget framför detta. Denna torgyta låter man i projektet Messingen gå in i bottenvåningen och förstärker därmed torgfunktionen. Detta att åstadkomma ett innetorg av detta slag fanns med som ett mål i lokalprogrammet för projektet. En torgfunktion av detta slag kan med fog sägas vara en del av en tolkning av småstadsbegreppet. Likaså vill man frångå den i Upplands Väsby förhärskande upplösta kvartersstrukturen och övergå till en mera sluten.

För en centralt belägen byggnad som Messingen är det väsentligt att den till sitt innehåll får verksamheter som fungerar under stor del av dygnet och att den visar ett stadsliv även utanför skoltid. Denna ambition tillsammans med en ekonomisk tanke om effektivitet i lokalanvändningen leder till en blandad localsammansättning och även kombination med bostäder som en målsättning för utbyggnaden av centrum.

En princip för utbyggnaden av kvarteret där Messingenbyggnaden ligger är att successivt bygga det fullt; att inte från början ha hela programmet klart. Efter hand har tanken växt fram att till Messingen addera äldre bostäder som avses få direkt inomhusförbindelse till de allmänna lokalerna inom Messingen. Likaså pågår planeringen av en kulturdel i Messingen vars innehåll och inriktning i skrivande stund debatteras i politiska fora.

När man använder metaforen, eller analogin, småstad som symbol för vad man vill med Upplands Väsby ligger det nära till hands att man också anger exempel på förebildliga småstäder eller stadskärnor. Som exempelvis Ralph Erskine när han ritade Ekerö Centrums bebyggelse och tog Sigtuna och Trosa som uttalande förebilder. Det finns istället en i handling manifesterad vilja till modernitet när man i Uppland Väsby låter småstadsbegreppet gå ihop med Messingens fasad med cortenstål, glasytor och låter Zaha Hadid göra en skiss för det blivande resecentret i för henne typiska böljande former i betong. Det senare är naturligtvis inte hennes tolkning av det specifika för Upplands Väsby utan kommunens företrädare har säkert valt just hennes formspråk och aktivt sökt upp henne för att

hennes arkitektoniska stil på något sätt stämmer med deras målbilder, uttalade eller icke uttalade. Bara själva valet av arkitekt utgör därmed en målformulering i sig.

Referenser

Ryd, N & Fristedt, S. (2014) *Brukare och krav: metoder för definition av byggnadsprojekt*, rapport utgiven av Chalmers Tekniska Högskola, Institutionen för Arkitektur, avdelningen Byggnad.

Seminarium (2013) *med representanter för Landstingsfastigheter i Jönköping* 2013-01-16

Seminarium (2013) *med representanter från Upplands Väsby kommun*, 2013-02-05

Seminarium (2012) *med representanter från Västra Götalands landsting och Västfastigheter samt byggprojektledning* 2012-10-11

Samt interna projektdokument